

Mamutleletek és Árpád-kori telepnyom Siklós-Máriagyúdról (Előzetes jelentés)

*TALABÉR ILDIKÓ – KATONA LAJOS
TAMÁS – GYŐRFFY-VILLÁM ZSOMBOR
– KISBENEDEK TIBOR – PÁPAY KORNÉLIA*

*Janus Pannonius Múzeum, Régészeti Osztály,
Magyar Természettudományi Múzeum Bakonyi Természettudományi Múzeuma,
Janus Pannonius Múzeum, Régészeti Osztály,
Janus Pannonius Múzeum, Természettörténeti Osztály,
Janus Pannonius Múzeum, Restaurátor Osztály.
e-mail: talaber.ildiko@jpm.hu*

Rezümé: 2022 nyarán, Siklós-Máriagyúdon (Baranya vm.) egy lakóház udvarának tereprendezése során mamutcsontokra bukkantak, amelyek mellett egy, az Árpád-korra keltezhető telepnyom is előkerült. A régészekből, geológusból, biológusokból és restaurátorokból álló csapat 2 kifejlett és egy juvenilis gyapjas mamuthoz tartozó csontokat, valamint 10 db Árpád-kori jelenséget, köztük egy kemencét tárt fel.

Az ásatáson alkalmazott klasszikus régészeti és paleontológiai módszerek mellett más, geofizikai és képalkotási metódusokat is alkalmaztunk annak kiderítésére, hogy a magas agyagtartalmú löszben kimutathatóak-e a felszínről a mamutcsontok. Korábban Jászfelsőszentgyörgyön (Jász-Nagykun-Szolnok vm.), a mamutfeltáráson alkalmaztak talajradaros méréseket, de akkor nem lehetett kimutatni azokat a felszínről.

Kulcsszavak: mamut, Árpád-kor, telepnyom, geofizikai módszerek, természettudományos módszerek

Mammoths and Árpád-era settlement from Siklós-Máriagyúd (Preliminary report)

Summary: *In the summer of 2022, during the landscaping of the yard of a private house at Siklós-Máriagyúd, mammoth bones and parts of an Árpád-era settlement were found. The team of archaeologists, geologists, biologists and restoration experts excavated the bones of 2 adult and one juvenile woolly mammoth, as well as 10 Árpád-era phenomena, including an oven.*

In this paper in addition to the classic archaeological and paleontological methods used during the excavation, we present the most advanced current geophysical and imaging systems, as well as the paleontological and archaeological finds.

Keywords: *mammoth, Árpád-era, settlement traces, geophysical methods, natural science methods*

Összefoglalás

2022 nyarán, Siklós-Máriagyúdon egy lakóház udvarának tereprendezése során mamutcsontokra bukkantak, amelyek mellett egy, az Árpád-korra keltezhető telepnyom is előkerült. A régészekből, geológusból, biológusokból és restaurátorokból álló csapat 2 kifejlett és egy juvenilis gyapjas mamuthoz tartozó csontokat, valamint 10 db Árpád-kori jelenséget, köztük egy kemencét tárt fel.

Az ásatáson alkalmazott klasszikus régészeti és paleontológiai módszerek mellett más, geofizikai és képalkotási metódusokat is alkalmaztunk annak kiderítésére, hogy a magas agyagtartalmú löszben kimutathatóak-e a felszínről a mamutcsontok. Jászfelsőszentgyörgyön, a mamutfeltáráson alkalmaztak talajradaros méréseket, de akkor nem lehetett kimutatni azokat a felszínről.

A csontokat tartalmazó rétegben több tucat, különböző fajhoz tartozó puhatestű házat és néhány milliméteres szénült fadarabot is találtunk. Annak érdekében, hogy minél jobban megismerjük a késő pleisztocén korszak végét, pollen-, és puhatestű vizsgálatra, valamint OSL kormérésre is vettünk mintát, melyek feldolgozása jelenleg is tart.

Jelen írásunkban bemutatjuk a feltáráson alkalmazott klasszikus régészeti és paleontológiai metódusok mellett a kor legfejlettebb geofizikai és képalkotási módszereit, valamint az előkerült őslénytani és régészeti leleteket.

Előzmények

Siklós-Máriagyúd Baranya vármegyében található, a Tenkes-hegy déli lejtőjén. 2022 nyarán a Járó Péter utca 36–38. szám alatt tereprendezési munkálatok folytak, aminek során felszínre került egy mamut állkapocs és néhány agyardarab. A tulajdonosok – felismerve a leletek jelentőségét – értesítették a Janus Pannonius Múzeumot. A kiszállás során megállapítottuk, hogy a mamutcsontok mellett

egy, már a történeti korhoz kötődő megtelepedési nyomok is látszódtak a mesterségesen kialakított felszínen. Mindezek ismeretében 2022. július 11 és augusztus 1. között elvégeztük a leletmentő feltárást, amin a Janus Pannonius Múzeum munkatársain¹ kívül részt vett az MTM Bakonyi Természet-tudományi Múzeum geológusa² és több lelkes önkéntes³ is.

Jégkorszaki leletek a környékről

Az utóbbi évszázadból nagyon sok mamutleletről van tudomásunk a Dél-Dunántúlról, de a legtöbbször már nem lehet beazonosítani a pontos lelőhelyet, és komolyabb feltárás sem volt.

A legkorábbi mamutleletek 1904-ből származnak Gyúd-Móricz-dűlő lelőhelyről⁴. A következő adat Siklósról (Baranya vm.) van 1926-ból.⁵ 1928-ban a Villányi-hegység lábánál, a szőlőhegyen 2 mamut-agyart, egy alsó állkapcsot és nyakcsigolyát tártak fel.⁶ Nagy Erzsébet 1999-ben, a siklósi elkerülő út építésénél tartott helyszíni szemléje során a löszben mamutcsontot talált.⁷

Zók település (Baranya vm.) melletti útbevágásban egy gyapjas mamut koponyát találtak, amit 2006-ban tártak fel.⁸ A mamut agyarából vett minta¹⁴ C kormérés eredménye szerint az állat 24 105 és 21 806 év között élhetett.

2009-ben Vízváron (Somogy vm.) a Dráva medréből késő pleisztocén korú csontokat talált Mózes József biológus. A leletanyag tudomásunk szerint a helyi általános iskolában található.

2009-ben Kozármisleny mellett az M6-os útépités során egy késő pleisztocén korú folyómeder került a felszínre, amiből mamut, bölény, őstulok, orrszarvú és kardfogú macska csontokat gyűjtöttek be.⁹ Az őslénytani anyag a Janus Pannonius Múzeum geológiai gyűjteményében található.

1 Kisbenedek Tibor, Morvai Anita (JPM Természettudományi Osztály); Pápay Kornélia, Varga Judit, Kiltau Kristóf (JPM Restaurátor Osztály); Györffy-Villám Zsombor, Majdán Mira, Mocsári Mária, Neményi Réka, Simon Béla, Talabér Ildikó, Vass Fanni (JPM Régészeti Osztály)

2 Katona Lajos Tamás

3 Szinyei Bence, Szinyei Dávid (tulajdonosok), Szajcsán Éva (Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatal), Markó András (Magyar Nemzeti Múzeum), Ónodi Viktor, Nagy Balázs (gépkezelő), Bene Boldizsár

4 JPM Gyarapodási Napló 161/1907.

5 *NAGY* 2000, 33; *PBMÉ* X. Pécs, 1928, 37.

6 *NAGY* 2000, 34; *PBMÉ* X. Pécs, 1930, 96.

7 *NAGY* 2000, 36.

8 *KOVÁCS* et al. 2010.

9 *VARGA* et al. 2010.

Jégkorszaki csontok bementése és az üledék mintázása

A feltárás során egy érdekes helyzet alakult ki: egyszerre kellett begyűjteni a természettudományos és a régészeti leleteket. A két tudományágban alkalmazott protokoll szinte ugyanaz, de a leletek állapota és a közvetlen környezeti tényezőkre való reakciójuk miatt más-más módszert igényelnek.

A mai Magyarország területén általában kétféle üledékből kerülnek elő mamutleletek. A legtöbb a kavicsbányákból (amiket tekinthetünk az egykori folyómedreknek is), és a mai nagyobb folyóink kavicsos-homokos üledékéből származnak. Ezek kivétel nélkül jó minőségben vannak mindaddig, amíg víz alatt vannak. Ha gyorsan kiszáradnak, akkor a csontok többsége szétreped. A másik esetben – ahogy Máriagyúdon is – a jégkorszak saját üledékében (lössz és annak különböző fajtáiban) találunk csontokat, amik a legtöbb esetben nagyon rossz állapotban maradnak meg. Ennek oka, hogy a talajrétegből folyamatosan leszivárgó vegyszerek roncsolják a csontokat. Ez volt tapasztalható a csajági mamutokon,¹⁰ a zóki mamut koponyán,¹¹ a pécsvasasi mamutcsontvázon,¹² a péceli orrszarvún,¹³ vagy a kozármislenyi leletegyüttes csontjain¹⁴ is.

A löszből származó gerinces leletek tudományos értéke legtöbbször nagyobb, mint a kavicsbányák anyagának, mert bár minőségben rosszabbak, az üledékből származó többletinformáció (földrajzi hely meghatározása, akár egy állattól származó csontok, kor- és környezetjelző ősmaradványok jelenléte, stb.) kompenzálja azt. Ezekből az üledékekből sokszor nem is lehet úgy kiemelni csontokat, hogy ne konzerválnánk azokat valamilyen anyaggal. Ezért a terepi munkálatok során mindig figyelembe kell venni a csontok állapotát és az aktuális időjárást is. Ha nagyon meleg van és erős a napsugárzás – ahogy Máriagyúdon is volt – az az eljárás, hogy a csontok kitakarásával egyidőben meg kell erősíteni a repedéseket és a lehető legkevesebb üledékkel kell beszállítani a terepről. Ezzel párhuzamosan el kell készíteni a csonttérképet, ami a csontok meghatározásában és a lelet értelmezésében nyújt segítséget. A feltárás elején meg kell határozni a leendő vizsgálati módszereket is, mert ha a fogon akarunk kormérést végezni, akkor nem szabad konzerválóanyaggal összekenni, mert a vegyszerek befolyásolhatják az eredményt. Ezért sokkal figyelmesebben kell szállítani az amúgy is törékenyebb állkapcsokat. Az imént említett száraz és meleg időjáráshoz képest ugyanolyan rossz a párás hideg esős időjárás is, mert a löszből kiszedett csontok a víz hatására felpuhulnak, „kenhetővé” válnak, így a nem szakavatott szemű terepi ember nagyon hamar elbonthatja a csontszövetet, ahogyan ez történt a zóki mamutkoponya feltárása során is.

A csontok feltárása mellett legalább olyan fontos az üledékes kőzet leírása és mintázása is, hiszen a benne található további ősmaradványok (pollen, puhatestűek, faszén, stb.) fogják elárulni, hogy milyen környezetben éltek a máriagyúdi mamutok, és a szedimentológiai jegyekből következtetni lehet arra, hogy mi történt az állat elhullását követően: például helyben és gyorsan temetődött be az állat teteme, vagy áthalmozódott.

¹⁰ KATONA et al. 2010, 2012.

¹¹ KONDRÁD et al. 2010, KOVÁCS et al. 2010.

¹² RIHMER 1935.

¹³ GASPARIK – MARKÓ 2016.

¹⁴ VARGA et al. 2010.



1. kép:
A mamutcsontok előkerülési helye. (Készítette: Győrffy-Villám Zsombor, JPM)

Ezzel szemben figyelembe kellett venni a régészeti leleteket és azok feltárási protokollját is. Ez esetben a régészeti objektumok ásatása előtt egy tükröt (egységes felszínt) kellett készíteni. A mamutleletek egy diófa árnyékában, a jelenlegi járószint alatt 110 cm mélyen rajzolódtak ki, viszont az épülő irodaház alapozási szintjétől 28 cm-rel magasabban és attól északra húzódó teraszon szóródtak. (1. kép)

A leletek jobb átláthatósága érdekében több „csontegységet” hoztunk létre, így dokumentálva és rendszerezve azokat. Összesen 8 területet¹⁵ tudtunk kijelölni, valamint az egységeken belül a csontokat külön, de folytatólagos számozással láttuk el, így 84 darab csontot különítettünk el, illetve a már meglévő modernkori pincéből, a beszakadt földből, szórványként egy lábszár darabja került elő (85. csont). Ezek mellett elenyésző számban szórványcsontokat is gyűjtöttünk a munkagép által kitermelt földből. A 8. egységhez tartozó lapocka (82. csont) a többi csonttól viszonylag távolabb helyezkedett el. (2. képsorozat)

¹⁵ 1. egység: a már kiszedett agyar (14. csont); 2. egység: koponya, állkapocs és agyar (6–11. és 83. csont); 3. egység: roncsolt agyar és a környezetében lévő kisebb csontok, állkapocs (1–5. csont); 4. egység: bordák, csigolyák (15–40. és 84. csont); 5. egység: mamutbébi és borda (12–13. csont); 6. egység: koponya, állkapocs, agyar, csigolya (41–46. és 80–81. csont); 7. egység: bordák (47–79. csont) 8. egység: lapocka (82. csont).



2. képsorozat:
1. és 2. egység. (Készítette: Talabér Ildikó, JPM)



2. képsorozat:
3. és 4. egység. (Készítette: Talabér Ildikó, JPM)



2. képsorozat:
5. és 6. egység. (Készítette: Talabér Ildikó, JPM)



2. képsorozat:
7. és 8. egység. (Készítette: Talabér Ildikó, JPM)

A kitermelt üledéket egy erre a célra készített kis lyukátmérőjű rostán szitáltuk át, mert a több egyedhez tartozó csontból egy ősemberlakta településre is gondoltunk, ami pedig kőeszközöket is feltételezett volna. A felső paleolitikum meghatározó – gravetti – kultúrája a természeti környezethez alkalmazkodva, a helyi vadállomány jellegzetességei alapján különböző állatok elejtésére specializálódtak, köztük a mamutokra is.¹⁶ Így az őskori ember jelenlétének esetleges nyomai után is kutattunk, azonban a táborhelyre utaló jelenségek (tüzelésnyomok, házhelyek), a csontokon lévő vágásnyomok és az eszközök (pengék, nyílhegyek) hiánya miatt ezen a területen ez nem feltételezhető.

A kultúra eddig ismert lelőhelyei főleg a Dunakanyarban, és Északkelet-Magyarországon koncentrálódnak. A hozzánk legközelebb eső megtelepedés Ságváron (Somogy vm.) található, az eddigi legdélebbi előfordulását pedig Madarason (Bács-Kiskun vm.) találták meg.¹⁷ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy 1950-ben Török Gyula egy bejelentés alapján végzett ásatást Siklós 2. sz. téglagyár területén, ahol az ott talált tüzelésnyomok alapján az ásató egy paleolit nyíltszíni telepet feltételezett.¹⁸ Ugyanő 1939-ben Villány (Baranya vm.) határában, a Werthmüller-féle szőlőben, szintén löszben, 2 méter mélységből mamutcsontokat, égett csontszilánkokat, faszenet és három jellegtelen kovaszilánkot gyűjtött.¹⁹ Ezen a területen Markó András próbaásatást végzett 2006–2007-ben, és a rétegtani megfigyelései alapján, valamint a régészeti jelenségek (faszén, eszközök) hiányában a helyszínt nem tartja őskori lelőhelynek.²⁰ Ezen kívül T. Dobosi Viola a közeli Czukma-dűlőben 1992-ben jellegzetes késő pleisztocén löszben faszenes, hamus réteget észlelt.²¹

Ahhoz, hogy a régészeti protokoll is teljesüljön és a mamutcsontok is megmaradjanak, valamint azért, hogy a csapat se kerüljön a mamutok sorsára, egy kerti sátorral óvtuk a saját és a csontok épségét az égető napsütéstől. Ezen kívül a már körbeásott csontokat visszatemettük, hogy ne száradjanak ki. Azokat a csontokat (pl. bordák), amik alkalmatlanok további műszeres vizsgálatra, már a terepen konzerváltuk a repedéseiket és a friss törési felszíneket, hogy a preparálás után könnyebben lehessen összeilleszteni a darabjaikat. Az utóbbi évtizedekben a Cyberbond termékcsaládot alkalmaztuk a csontok konzerválásánál. Ezt a speciális pillanatragasztót a csajági mamutok feltárásánál alkalmazták először Magyarországon és Szöllősi József magángyűjtőnek köszönhetően terjedt el a használata hazánkban. A kormérésre és a fogkopásvizsgálatra szánt leleteknél nem használtunk konzerválóanyagot.

–
16 GÁBORI 1964, 18.

17 DOBOSI – HOLL 2013, 73–88.

18 NAGY 2000, 34; PUSZTAI 1956, 4.

19 NAGY 2000, 37; TÖRÖK 1940, 4–5.

20 MRÁV – MARKÓ – BRADÁK 2007, 104.

21 Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázis, <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/26152>, 2023. január 25.; DOBOSI 1994, 24. (33.); NAGY 2000, 36.

A feltárás során alkalmazott képalkotási módszerek

Talajradar

Az ásatás megkezdése után három nappal, a részlegesen feltárt terület 26 négyzetméterét tudtuk felmérni talajradarral.²² A felszín jelentős részét sikerült a radar számára ideálisan előkészíteni, azaz egy egységes, sík felületté alakítani, így ezeken a részeken a felszíni légüregek nem zavarták meg a későbbi feldolgozást. Kivétel ez alól az 1. és 5. egység, ahol a csontok kibontása már a felmérést megelőző napokban megtörtént, így a radarképen nem csak a csontok, hanem azok bolygatott környezete is jelentkezett.

A talajradar régészeti alkalmazása elsősorban a maradandó anyagból épült struktúrák kutatása során célravezető módszer,²³ ennek dacára, ha a mért jelenségek – esetünkben nagyméretű állatcsontok – az őket körülvevő talajhoz képest anyagösszetételük miatt különböző radarhullám elnyelő vagy visszaverő képességgel rendelkeznek, szintén kimutathatók radar segítségével. Mivel Máriagyúdon az általános régészeti jelenségekhez képest viszonylag kisméretű csontokat kerestünk, a megszokottnál nagyobb sűrűségű profilközökkel dolgoztunk, a nagyobb felbontású eredmény érdekében. A mérés bebizonyította, hogy a homogén, magas agyagtartalmú löszös altalajban a keskenyebb keresztmetszetű, felületű és sűrűségű csontokat, mint például a bordák, ha külön fekszenek, a radar nem tudta kimutatni. Abban az esetben, ha egymáson fekvő csontokkal van dolgunk, az már a radar számára is minimálisan érzékelhető, az altalajhoz képest 0,1–0,3 %-kal erősebb visszaverődést eredményezett (7. egység)²⁴. Ugyanakkor a tömörebb sűrűségű agyarak (2. egység)²⁵, vagy a jóval nagyobb térfogatú koponyák (6. egység)²⁶ látványosan megjelennek a radarképen. Az agyar esetében az altalajénál 15,2%-kal, míg a koponyának azon részein, ahol az őrlőfogak találhatóak, 36,3%-kal intenzívebb reflexiókat észleltünk. Ebben az eltérésben szerepe lehet a csontok formai eltérésének is, ugyanis a közel kerek keresztmetszetű agyar a jelek egy részét „elszórja”, a fogak és a koponya egyenes felülete ezzel szemben több jelet képes direkt módon visszaverni a vevőantenna irányába. (3-5. kép)

Összegezve elmondhatjuk, hogy megfelelő körülmények között a talajradar bizonyos korlátokkal, de eredményesen használható geofizikai módszer őslénytani kutatások során is.

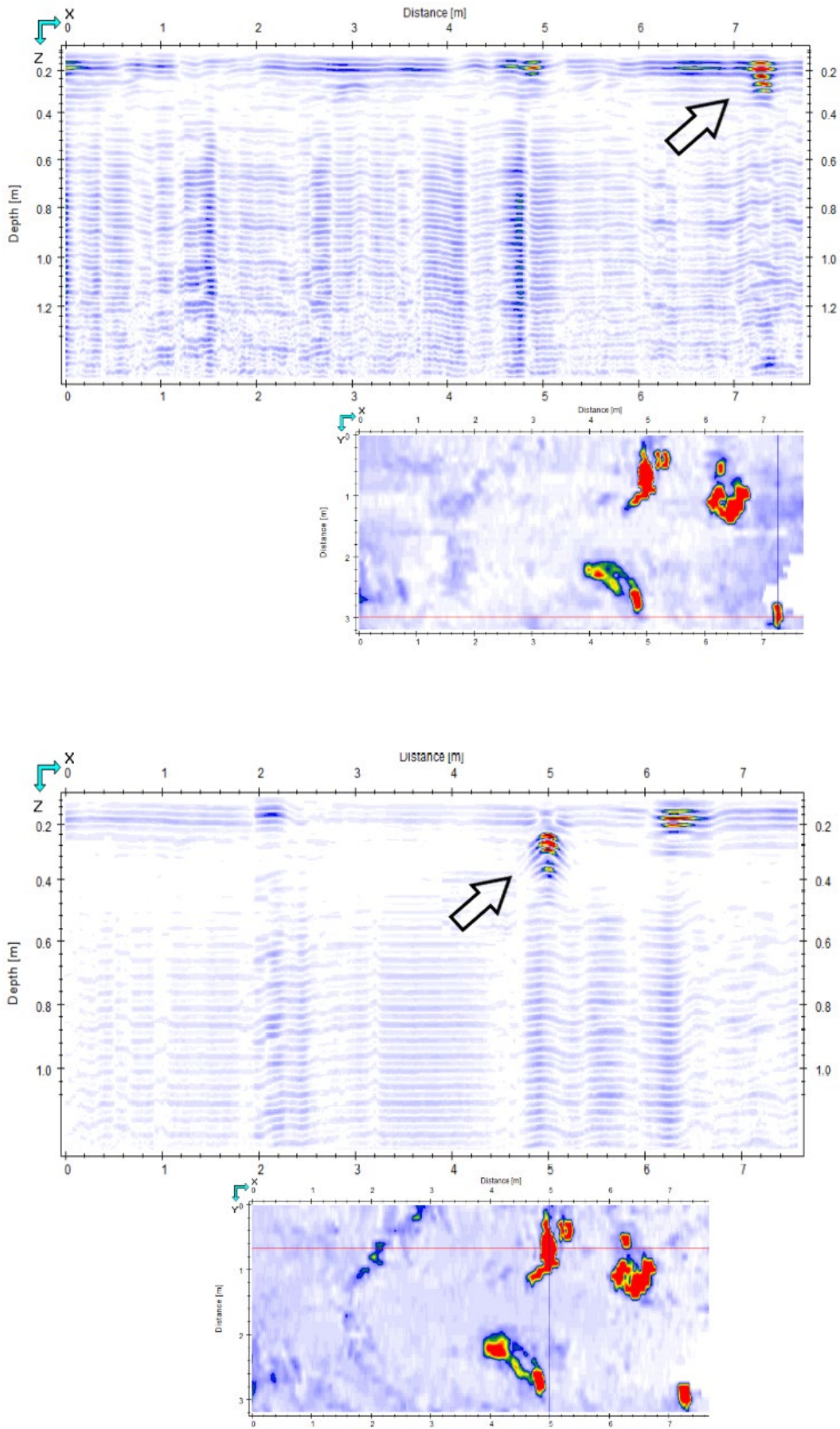
²² A talajradaros mérést egy 450 Mhz-es antennával szerelt, Mala Ground Explorer HDR típusú műszerrel végeztük, 10 centiméteres távolságú, váltakozó irányú, párhuzamos profilokkal, 0,75 centiméteres pontsűrűséggel. A felmérés adatait Mala Easy 3D szoftverrel dolgoztuk fel.

²³ *PIRO – CAMPANA* 2012, 55.

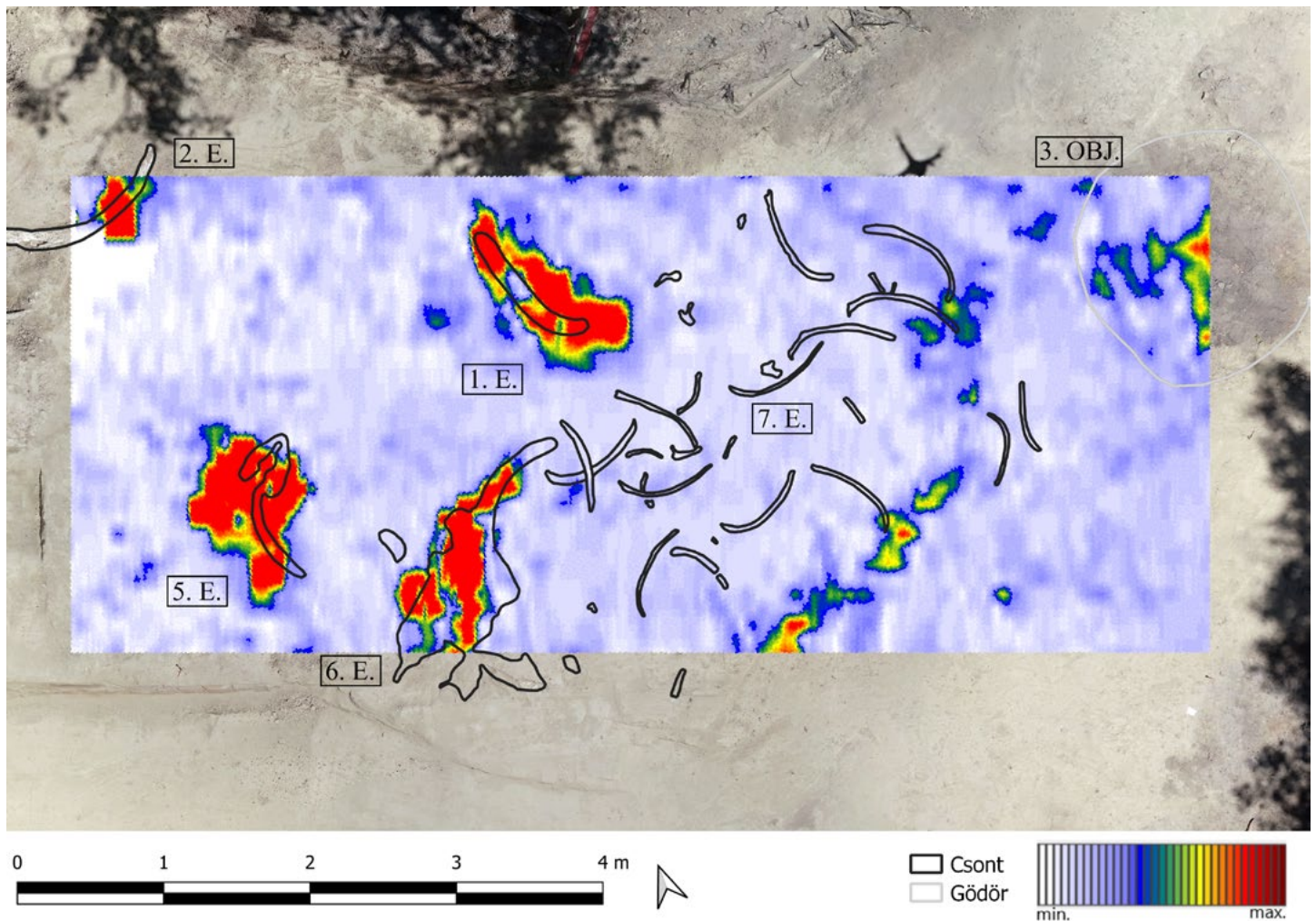
²⁴ -10 centiméteres relatív mélységben

²⁵ -2 centiméteres relatív mélységben

²⁶ -5-10 centiméteres relatív mélységben



3. és 4. kép:
A talajradaros felmérés eredményei. (Készítette: Györffy-Villám Zsombor, JPM)



5. kép:

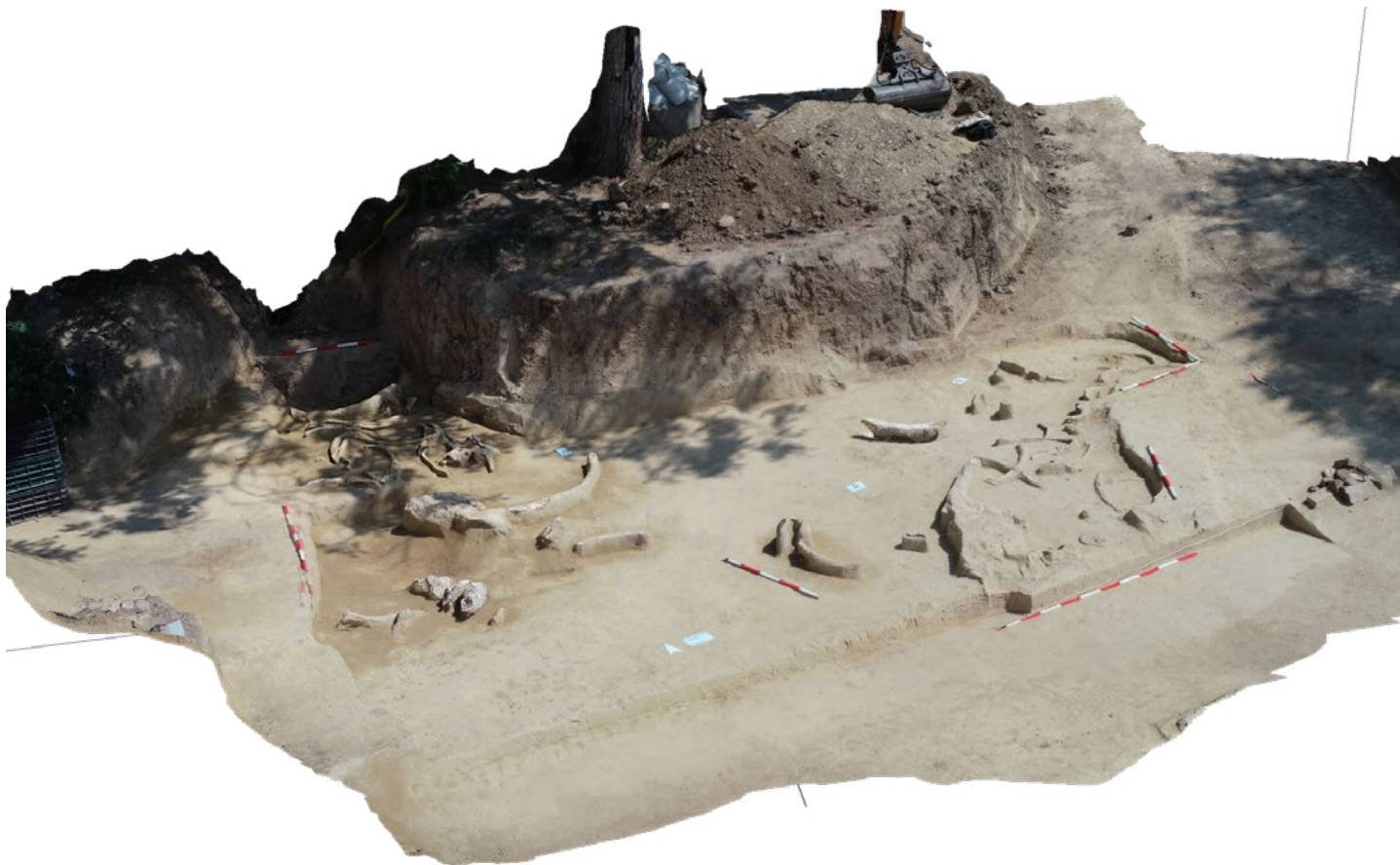
Csonttérkép a talajradar felmérése alapján. (Készítette: Györffy-Villám Zsombor, JPM)

Fotó 3D

A csontok esetén a kézi kamerás és drónfelvételek mellett a hagyományos rajz dokumentációt fotó 3D felméréssel készített ortofotókkal és felszínmodellekkel egészítettük ki.²⁷ Utóbbi módszer előnye, hogy terepen a papíralapú rajzoknál gyorsabban elkészíthető és a georeferálás után 1,5-2 cm pontosságú ortofotókat kapunk, melyek a légifotók torzításait kiküszöbölve mérethelyesek, valamint felbontásuknak köszönhetően (jelen esetben 1 pixel=0,7 mm) jóval részletesebbek, mint az ásatás közben kézzel készített papíralapú rajzok. (6-7. kép)

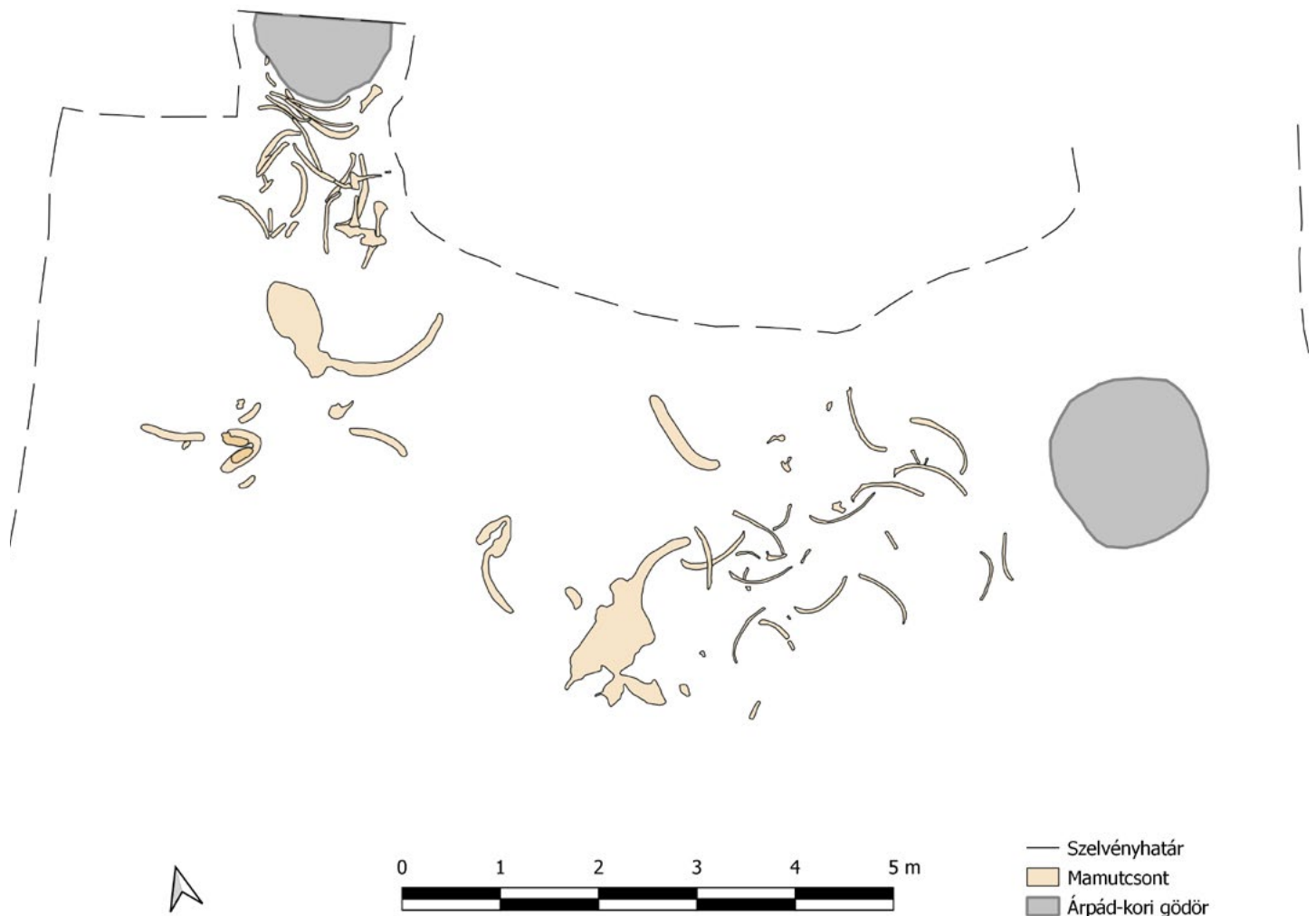
Ezentúl a 3D modellek nem csak a csontok horizontális elhelyezkedését rögzítik, hanem az azokhoz kapcsolódó magasság adatokat is, így végeredményként egy pontos és sok információt tartalmazó csonttérképet kaptunk. (8. kép)

²⁷ A légifelvételeket a JPM DJI Phantom 4 típusú drónjával készítettük, a fotósorozatokat Agisoft Metashape szoftverrel dolgoztuk fel, az ortofotók és felszínmodellek térinformatikai feldolgozását pedig QGIS 3.28.2. programjával végeztük el.



6. és 7. kép:

Fotó 3D modell és drónfotó a mamutcsontokról. (Készítette: Györffy-Villám Zsombor, JPM)



8. kép:

A fotó 3D modell alapján készült csonttérkép. (Készítette: Györffy-Villám Zsombor, JPM)

Árpád-kori telepnyom és jelenségei

A mamutleletek mellett Árpád-kori megtelepedés nyomait is felfedeztünk a helyszínen. Házhelyek ugyan nem, de 8 db kör vagy ovális alakú, hamus, faszenes betöltésű gödör került elő, amiben paticsot, kerámiát (néhol másodlagosan égett), és égett állatcsont darabokat találtunk. Ezen felül egy kemencét (8. objektum) részlegesen, és a hozzá tartozó munkagödröt (7. objektum) teljességében sikerült feltárni.

A kemence egy része megsemmisült egy modernkori pince építése közben. Ennek során recens anyag is keveredett a betöltésbe. A kemence É-ÉK-i fele egy diófa alatt helyezkedett el, ezért annak feltárására nem került sor. A kemence eredetileg kb. 2×1.2 méter nagyságú lehetett, teljes magassága pedig kb. 55 cm. A platni 5 cm vastag volt, az alját kerámiával rakták ki. A platni alól, és a hamus gödörből jellegzetes fogaskerékmintával és hullámvonallal díszített Árpád-kori kerámia került elő. A kerámiaréteg alatt, a löszben egy mamutcsont látszódott. Meglátásunk szerint a hamus gödör a 4. egységhez tartozó bordákat egy az egyben átvágta. (9. kép)



9. kép:

Az Árpád-kori kemence és a hozzá tartozó hamusgödör. (Készítette: Talabér Ildikó, JPM)

A kerámiaanyag előzetes átnézése alapján a peremtöredékek jórésze fazekakhoz tartozott, díszítésük változatos. A korra jellemző hullámvonallal, fogaskerékmintával, csigavonallal díszítettek.²⁸ Egy töredéken fenékbélyeg is látható, ahol egy kör alakú keretben sugár irányú vonalak (kocsikerék minta) helyezkednek el.²⁹ (10-12. kép)

Az ásatásról előkerült telepjelenségek jelentősége abban rejlik, hogy Máriagyúdról és környékéről mindeddig nem volt tudomásunk Árpád-kori megtelepedésről,³⁰ csak néhány szórványleletet (2 db hajfonatkarika és sírokhoz tartozható ékszerek, kerámia) ismertünk.³¹ A településnek, elnevezése alapján honfoglaláskori eredetet tulajdonítanak, ám a 10. századi jelenlétre utaló nyomokat eddig még nem sikerült megfogni.³² Kiss Attila véleménye szerint a Dél-Dunántúlon csak a Kr. u. 10. sz. utolsó harmadában telepedtek le honfoglaló őseink.³³

²⁸ *PAP* 2013, 243–277.

²⁹ *BÍRÓ* 2015, 79–99.

³⁰ *FONT* 2000, 56.

³¹ *MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGÉSZETI ADATBÁZIS*, <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/54076>, 2023. január 10.; *KISS* 1983, 269. 37-38 (Siklós – Csukma-dűlő, Siklós.); Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázis, <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/54178>, 2023. január 25.; *KISS* 1983, 270–271., 39. (Siklósnagyfalu-Újhegy), *Nagy* 2000, 33.

³² *KIS-HALAS* 2020, 17.

³³ *NAGY* 2000, 54.



10. kép:
Az Árpád-korra jellemző kerámiatöredékek. (Készítette: Helesfai Márk, JPM)



11. és 12. kép:
Az Árpád-korra jellemző kerámiatöredékek. (Készítette: Helesfai Márk, JPM)

Máriagyúdon a Tenkes-hegy lábánál lévő forrást már a római korban is ismerhették, mintegy frissítőhelyként szolgálhatott a Sopianae (Pécs) – Mursa (Eszék) közötti útvonalon.³⁴ Szent István király kérésére Máriagyúdon a bencések kápolnát emeltek,³⁵ a későbbiekben pedig itt alakították ki a Mária-szobor körüli kegyhelyet. Nem tudni, hogy a feltáráson megtalált Árpád-kori település milyen kapcsolatban állhatott a kegyhellyel, mivel eddig még nincs bizonyíték a kegyhely középkori létezésére.³⁶ Elmondható azonban, hogy a forráshely közelsége megfelelő körülményeket teremthetett az itteni megtelepedésre.

Eredmények

Az ásatás összesen 16 napot vett igénybe. A feltárásból 85 darab csont került elő, egy kivételével az összesnek ismertük a helyzetét. A csontok között voltak koponyatöredékek, mamutagyarak, alsó állkapcsok, csigolya- és bordatöredékek. A leletek legkevesebb 3 állathoz tartoztak, amik közül kettő kifejlett és egy juvenilis állat volt. A fogazat alapján a gyapjas mamutokhoz tartoznak (*Mammuthus primigenius* Blumenbach 1799).³⁷

A csontok a késő pleisztocénben leülepedett sárgás színű magas agyagtartalmú löszben voltak 110 centiméterrel a jelenlegi járósínt alatt. Az üledék magas agyagtartalma arra utal, hogy valószínűleg egy folyóvízi ártérre ülepedhetett le, de ezt majd az üledékből iszapolt puhatestűek fogják igazolni, vagy cáfolni. A csontok néhány 10 cm vastagságban fordultak elő, ami enyhe áthalmozásra utalhat.

A feltáráásban nem találtunk végtagcsontokat, gerincrészeket, láb- és kézcsonthoz tartozó csontokat. A feltárt leletek sem voltak egymáshoz képest anatómiai helyzetben, kivéve egy koponyatöredék és egy borda-sor. A csontok irányítottasága és a magassági adatai is a jelenlegi topográfiai dőlést mutatják, amiből arra következtethetünk, hogy a leletek egy topográfiai magasabb helyen temetődtek be, majd egy nagyobb esőzés, esetleg földcsuszamlás következtében kerülhettek a jelenlegi helyükre. A magas agyagtartalmú lösz szemcseeloszlása homogén volt, ezért nem láttunk benne szedimentológia bélyegeket. Az általunk kizsedett állkapcsok is a csontok áthalmozására utalnak, mert egyik sem volt anatómiai helyzetben, legalábbis a koponyákhoz képest. Azoknál a mamutfeltárásoknál, ahol valamilyen kisebb áthalmozás volt feltételezhető (pl. nem dög helyzetben feküdt az állat), az alsó állkapocs mindig a tetemtől távolabb helyezkedett el.³⁸

A feltáráson előkerült mamutleletek és környezetük alapján nem sikerült igazolni őskori ember jelenlétét, így a környék felső paleolitikumi megtelepedésére utaló lelőhelyek felfedezése még várat magára. Az Árpád-kori telepnyom viszont mindenképpen fontos Máriagyúd története szempontjából.

34 NAGY 2000, 50–51.

35 CSIBI – VARGA 2015, 6.

36 CSIBI – VARGA 2015, 7.

37 BLÜMENBACH 1799.

38 KATONA et al. 2010, 2012.

Felhasznált irodalom

- T. DOBOSI V.* 1994: Siklós – Csukma 24. (33.) In.: Wollák Katalin (szerk.): Régészeti füzetek I/46. <https://doi.org/10.23898/litikuma0006>
- BÍRÓ GY.* 2015: Árpád-kori fenékbélyeges kerámiák Jászfényszaru – Szőlók alján. Észrevételek a fenékbélyeges edények kérdéséhez. In.: Szöllősy Cs. - Pokrovenszki K. (szerk.): Fiatal Középkoros Régészek VI. Konferenciájának Tanulmánykötete. A Szent István Király Múzeum Közleményei, 51. szám, Székesfehérvár 2015, 79–99.
- CSIBI N. – VARGA SZ.* 2015: „Máriát dicsérni hívek jöjjetek”. A máriagyúdi búcsújárás története; Pécsi Egyházmegye, Pécs, 2015.
- T. DOBOSI V. – HOLL B.* 2013: A gravetti telepek topográfiája. Litikum - A Kőkor Kerekasztal Folyóirata 1. évfolyam, 2013, 73–88.
- FONT M.* 2000: Siklós középkori története. In.: Vonyó J. (szerk.): Város a Tenkes-alján. Siklós évszázadai. Siklós, 2000. 55–76.
- GÁBORI M.* 1964: A késői paleolitikum Magyarországon. Régészeti Tanulmányok III. Bp. 1964. 29–52.
- GASPARIK M. – MARKÓ A.* 2016: A péceli orrszarvú és vadászai. 19. Őslénytani vándorgyűlés In: Dulai A, Bosnakoff M (szerk.): 19. Magyar Őslénytani Vándorgyűlés, Program, Előadáskivonatok, Kirándulásvezető. Magyarország, Magyarhoni Földtani Társulat, 2016, 15.
- KATONA, L. – KOVÁCS, J. – KORDOS, L. – LINKAI, I. – MAGYARI, Á.* 2010: Two young woolly mammoths findings near Lake Balaton, Hungary. Quaternaire. Horse-série 3, 2010, 75–77.
- KATONA L. – KOVÁCS J. – KORDOS L. – SZAPPANOS B. – LINKAI I.* 2012: The Csajág mammoths (*Mammuthus primigenius*): Late Pleniglacial finds from Hungary and their chronological significance. Quaternary International (2012), 130–138. <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2011.01.048>
- KIS-HALASZ J.* 2020: Boszorkányok, gyógyítók és a gyűdi Szűz Mária. Az orvoslás piaca az újkori Dél-Dunántúlon. Vallásantropológiai Tanulmányok Közép-Kelet Európából 11. Balassi Kiadó, Budapest, 2020.
- KISS A.* 1983: Baranya megye X–XI. századi sírleletei. Akadémia Kiadó, Budapest, 1983.
- KONRÁD GY. – KOVÁCS J. – HALÁSZ A. – SEBE K. – PÁLFFY H.* 2010: Late Quaternary woolly mammoth (*Mammuthus primigenius* Blum) remains from southern Transdanubia, Hungary. C. R. Palevol 9. 2010, 47–54.
- KOVÁCS J. – KATONA L. – KONRÁD GY. – VARGA G. – RADVÁNSZKY B.* 2010: Késő-pleisztocén mamut-sztyeppe fauna Dél-Dunántúlról. In: Dulai A, Bosnakoff M (szerk.): 13. Magyar Őslénytani Vándorgyűlés, Program, Előadáskivonatok, Kirándulásvezető. Magyarország, Magyarhoni Földtani Társulat, 2010, 16.
- MRÁV ZS. – MARKÓ A. – BRADÁK B.* 2007: Előzetes jelentések a Magyar Nemzeti Múzeum „Villány és környéke” mikrorégiós kutatási programjáról - Preliminary reports on the micro-region investigation „Villány and its region” of the Hungarian National Museum. In.: Régészeti kutatások Magyarországon. 1. sz. 2007, 101–120.
- NAGY E.* 2000: Siklós területének története a magyar honfoglalásig. In.: Vonyó J. (szerk.): Város a Tenkes-alján. Siklós évszázadai. Siklós, 2000. 31–54.
- PAP I.* 2013: Sárvár-Faképi-dűlő kora Árpád-kori kerámiaanyaga. Adatok a fogaskerékminta Vas megyei megjelenéséhez. Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 36 (2013), Szombathely, 2013, 243–277.
- S, PIRO – S, CAMPANA* 2012: GPR investigation in different archaeological sites in Tuscany (Italy). Analysis and comparison of the obtained results In: Near Surface Geophysics, 2012/10, 55.

- PUSZTAI R.* 1956: Baranya vármegye őskori telep és temető helyei. Kézirat, 1956. 1/7. Siklós, 4.
- RIHMER L., GRANASZTÓI DR.* 1935: A pécsi (pécsbányatelepi) mammut. Szerzői magánkiadás (Pécs), 1935, 156.
- TÖRÖK GY.* 1940: Az őskőkor emberének nyomai Baranyában. In: Pécs Szab. Kir. Város „Majorossy Imre Múzeumának” 1939–40. évi Értesítője. 4–5.
- VARGA G – RADVÁNSZKY – KOVÁCS J. – KATONA L.* 2010: Typical Mammoth Steppe fauna remains from the southern foreland of Mecsek Mts. (Hungary). Quaternaire. Horse-série 3, 2010, 199–201.